

Over regiostudies, parochialisme en schijngevechten Gert Oostindie

Ik heb geaarzeld of ik zou ingaan op het verzoek te reageren op de bijdrage van Kuijper. Aanvankelijk besloot ik dit níet te doen. Als ik door alle theoretische uitstapjes en dwaalwegen heen lees blijft er een bozig gestelde maar overigens niet onjuiste stelling hangen. Kort samengevat: grondige regiokennis dient interdisciplinair van aard te zijn, een opgave die een deskundige uit één discipline niet kan waarmaken, en zeker niet een geïsoleerde linguïst. Aan die boodschap zal, zo lijkt mij, niemand zich storen, integendeel; dat is een schijngevecht. Ik begrijp niet goed waarom Kuijper over dit alles zo'n heisa maakt – tenzij hier persoonlijke rancune tegen de Leidse sinologie speelt, waarover ik niet wil speculeren en zeker niet schrijven.

Invloed koloniale tijd en Koude Oorlog

Dat ik toch reageer vloeit slechts voort uit het gevoel dat het onderwerp van landen- en regiostudies een meer weloverwogen discussie verdient. Daarbij speelt uiteraard een rol dat ik directeur ben van een KNAW-instituut dat zich al ruim anderhalve eeuw – aanvankelijk vanuit een koloniale achtergrond – met twee regio's bezighoudt, namelijk Zuidoost-Azië, in het bijzonder Indonesië, en het Caraïbische gebied, in het bijzonder de voormalige Nederlandse koloniën daar. Gebruikers, leden en medewerkers van dit Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) zijn terecht zeer tevreden met, respectievelijk trots op dit instituut. Toch zal ik van mijn reactie geen oratio pro domo maken, maar kort stilstaan bij enkele punten uit de lopende discussie over regiostudies – en in het bijzonder over wat te onzent even eurocentrisch als geografisch inaccuraat nog wel wordt aangeduid als 'niet-westerse studies' – die Kuijper lijkt te hebben gemist.

Het ontstaan van deze *area studies* wordt in de recente literatuur vaak in verband gebracht met de Koude Oorlog en de behoefte van de Verenigde Staten grondige kennis op te bouwen over de latent of manifest boze buitenwereld, c.q. deze buitenwereld op het westerse spoor te zetten ('modernisering'). De enorme Amerikaanse investeringen in *area studies* maakten dat het land spoedig de Europese wetenschappelijke infrastructuur op deze terreinen overschaduwde. Europa bleef nog wel het centrum voor Europese studies, maar voor Azië, Afrika, Latijns-Amerika en uiteraard de V.S. zelf zijn de belangrijkste onderzoekscentra en beroepsverenigingen sindsdien in de V.S. gelokaliseerd. Voorzover Europa erin slaagde een vooraanstaande positie te behouden betrof dat in de eerste plaats de studie van de voormalige eigen koloniën. Van groot belang daarbij was uiteraard de aanwezigheid van in de afgelopen eeuwen opgebouwde unieke archief- en bibliotheekcollecties en daarop gebaseerde kennis. De opbouw daarvan reflecteerde weliswaar het voor de hand liggende motief van 'kennis is macht' uit de koloniale periode, maar resulteerde in collecties en onderzoekstradities die dit enge motief verre ontstijgen.

Praktische betekenis regiodeskundigen

Het einde van de Koude Oorlog leidde, niet verwonderlijk gezien de geopolitieke achtergrond ervan, vrijwel direct tot een crisis van de Amerikaanse *area studies*. Mede vanuit de naïeve veronderstelling dat geopolitieke en culturele tegenstellingen in de nieuwe periode van globalisering steeds verder aan belang zouden inboeten werd in de V.S. flink bezuinigd op regionale studies. Inmiddels dient zich alweer een kentering aan, nu blijkt dat de *pax*

Americana van korte duur is geweest en globalisering allerminst tot een geleidelijke vermindering van geopolitieke en culturele verschillen behoeft te leiden. Globalisering, leren wij nu dagelijks, brengt alle uithoeken van de wereld weliswaar steeds dichterbij elkaar, maar de lokale reacties op dit proces lopen sterk uiteen en kunnen juist versterking van lokale en regionale identiteiten bevorderen.

Dat dit van grote geopolitieke betekenis is spreekt voor zich en het verwondert niet dat inmiddels juist uit geopolitieke overwegingen in de V.S. de belangstelling voor sommige – strategisch belangrijke – regio's weer sterk is toegenomen, wat weer het beschikbaar komen van fondsen bevordert. Of die fondsen echter naar de zuivere academia zullen vloeien of voornamelijk naar instellingen in de sfeer van *intelligence* is onzeker – voor zover dat institutionele onderscheid al relevant is. De ironie wil dat veel academische pleitbezorgers die zich ooit kritisch uitlieten over de door Koude Oorlog getekende achtergrond van de *area studies* zich nu, in de hoop subsidies te genereren, uitputten om het geopolitieke nut van hun vakterrein te benadrukken.

In de Europese en dus ook Nederlandse context ligt dezelfde verleiding op de loer. Er is niets mis met het aanbieden van regionale deskundigheid, integendeel. Met anderen uit het KITLV, en vele anderen uit het Nederlandse wereldje van regio- of landdeskundigen, heb ook ik mij vanuit mijn eigen regionale expertise de afgelopen jaren veelvuldig gemengd in publieke debatten, overheden gevraagd en ongevraagd geadviseerd over beleidsopties, deskundoloog gespeeld in de media. Die maatschappelijke functie is wezenlijk voor instituten zoals het KITLV. Maar daarbij kan het niet blijven. Juist in de academische wereld moet een bredere expertise beschikbaar blijven, voorbij de politieke besognes van vandaag. Daarbij hoort ook de ruimte om geheel andere vragen te stellen dan de politiek en de waan van de dag stellen, én de eis voortdurend de eigen uitgangspunten te overdenken.

Hebben regio- cq landenstudies toegevoegde wetenschappelijke waarde?

Het eerste wezenlijke punt van debat is dan of regio- c.q. landenstudies in wetenschappelijke zin enige toegevoegde waarde hebben. De problematiek die Kuijper opwerpt is in dit verband geenszins origineel, maar wel relevant. Enerzijds betogen vertegenwoordigers van de algemene disciplines (van economie tot en met linguïstiek) dat een geografisch omschreven gebied op zichzelf geen theoretische betekenis heeft en dat de regiostudies te weinig hebben bijgedragen aan de algemene wetenschappelijke theorievorming, doordat zij parochiaal zijn blijven steken in lokale kennis. Die kritiek snijdt zeker hout; veel regiospecialisten hebben inderdaad een neiging zich te begraven in hun eigen partje van de wereld. Daarmee is dit echter nog geen noodzakelijk kenmerk van de regiostudies op zich.

Anderzijds wordt juist betoogd dat algemene wetenschappelijke concepten en theorieën veelal tekort schieten om de specifieke lokale werkelijkheid te verklaren. Hier is dus sprake van kritiek op de bruikbaarheid van 'westerse' theorievorming op de 'niet-westerse' wereld en dus van lastige vragen over de universalistische pretenties van deze wetenschappelijke traditie. Dit argument wordt dan ook graag gebezigd door wetenschappers die zich bezighouden met 'exotische' talen en culturen, 'die je pas begrijpt als je je daarin tientallen jaren verdiept'.

Kennelijk richt Kuijper zijn aanval op laatstgenoemde categorie. Hierop liggen twee reacties voor de hand. De eerste is, dat hij zijn pijlen richt op een schijnprobleem. Natuurlijk ontwikkelen linguïsten, letterkundigen, historici of antropologen die zich jarenlang bezighouden met een niet-westerse samenleving óók kennis die van belang is voor een beter begrip van de hedendaagse geopolitieke situatie. Op die expertise wordt dus ook regelmatig en terecht een beroep gedaan. Het is echter beslist niet zo dat in kringen van deze

regiospecialisten de mening heerst dat ‘wij’ de meest voor de hand liggende, laat staan belangrijkste adviseurs voor diplomaten, internationale bancaire instellingen etc. zijn. Die verwatenheid herken ik niet. Integendeel, het inzicht dat serieus onderzoek en zeker beleidsadvisering juist bij voorkeur interdisciplinair en zeker niet exclusief vanuit academia wordt verricht is algemeen geaccepteerd.

De tweede reactie die Kuijper al dan niet bedoeld uitlokt is een verdediging van het bestaansrecht van niet-westerse studies op zich. Gelukkig zijn wij nog niet zover dat het ‘nut’ van de hele academische wereld uitsluitend wordt afgemeten aan haar bijdrage aan de Nederlandse kenniseconomie. Zover moet het ook niet komen, zeker niet in een land dat zich terecht laat voorstaan op een eeuwenoude, bloeiende onderzoekstraditie, óók in niet-westerse studies. Juist nu ten gevolge van de zoveelste ronde van bezuinigingen en van het teruglopen van de studentenaantallen van sommige regiostudies de bestaande infrastructuur sterk onder druk staat is de verleiding groot het geopolitieke en economische nut van deze studies te benadrukken.

Het zou echter een rijk en ontwikkeld land als Nederland ontsieren als alléén dergelijke koopmansargumenten gewicht in de schaal zouden leggen. Er zijn hier prachtige onderzoekscollecties en -tradities in de humaniora van het niet-westen – en er is óók wetenschappelijk en cultureel alle reden en zelfs een plicht om deze voort te zetten. Terecht tamboereert bijvoorbeeld de KNAW erop dat wetenschappelijk onderzoek niet slechts toepassingsgericht, maar uitdrukkelijk ook *curiosity driven* moet zijn. In die zin past het een instituut als het KITLV ook om, zoals onlangs het geval was, unieke expertise te ontwikkelen in disciplines en thema’s die maatschappelijk relevant lijken. Zo konden wij onlangs de opvoering ondersteunen van het eeuwenoude Buginese epos I La Galigo in het Amsterdamse Muziektheater (en op grote podia elders in de wereld). Dat hoort er óók bij, net als wij het tot onze taak rekenen om pers en politiek expertise aan te bieden over post-Suharto Indonesië of de toekomst van de Koninkrijksrelaties.

Deze tegenwerpingen nemen overigens niet weg dat het concept van regiostudies terecht wordt geproblematiseerd. De eis beter aan te sluiten op bredere wetenschappelijke discussies wordt nu vrij algemeen onderschreven, hoewel de praktijk weerbarstig is – in Europa althans hebben in één regio gespecialiseerde instellingen zelden voldoende middelen om aan deze hoge eisen te voldoen. Dat dan het genereren van empirische *local knowledge* prioriteit krijgt is niet meer dan logisch. De toekomst, ook voor Nederland, ligt echter bij verdieping door meer samenwerking en schaalvergroting, binnen en buiten de landsgrenzen.

Definitieproblematiek

Een wezenlijk punt daarbij betreft de definiëring van wat een regio is. Kuijper gebruikt begrippen als ‘land’ en ‘regio’ alsof zij in zichzelf vanzelfsprekend zijn; dat zijn zij echter niet. Een naïef gebruik van zulke categorieën doet geen recht aan het in wezen geconstrueerde en in de tijd verschuivende karakter ervan. Cultuurhistorische criteria suggereren vaak andere omlijnningen van regio’s dan geopolitieke; er worden dus voortdurend keuzen gemaakt, die per definitie betwistbaar zijn en bovendien het risico in zich dragen dat zij vervolgens te gemakkelijk worden teruggeprojecteerd op het verre verleden dan wel naar de nabije toekomst. De grootscheepse migratiestromen van de moderne tijd compliceren dit conceptuele probleem nog: behoren de overzeese gemeenschappen (ook) nog tot de cultuurgemeenschap van oorsprong? Juist een sinoloog kent dit vraagstuk uiteraard ook voor vroeger eeuwen; bij Kuijper echter geen spoor van problematisering van welke van deze begrippen ook.

Kortom, tegenover de verwaten, wereldvreemde landen- of regiospecialist van Kuijper plaats ik een naar wetenschappelijke discipline en regionale deskundigheid te onderscheiden gemeenschap van specialisten die worstelt met de taak regionale en disciplinaire grenzen te

overstijgen. Dat daarbij *local knowledge* als kern van specifieke landen- en regiokennis noodzakelijk blijft lijkt mij buiten kijf (dat inzicht frommelt Kuijper weg in zijn voorlaatste noot); alleen zó kunnen lokale samenlevingen worden begrepen, alleen zó kan de in iedere regio verschillende betekenis van een wereldwijd proces van globalisering zinvol worden geanalyseerd.

Evenzo is het mijns inziens duidelijk dat een ‘kennissamenleving’ als Nederland voorts een wetenschappelijke en cultuurhistorische taak heeft om dit te mogelijk te blijven maken. Dat daarbij het begrip ‘niet-westen’ gaandeweg veel van zijn zeggingskracht heeft verloren is ook wetenschappelijk gezien van belang. De dagen van het éénrichtingsverkeer zijn ook in academia achter de rug. De inbreng van academici uit regio’s die vroeger voornamelijk *object* van westerse wetenschappelijke belangstelling waren leidt tot nieuwe inzichten, niet alleen over die regio’s, maar ook over onze wereld en onze wetenschappelijke praxis.